

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

1. Kennismaking

Kempisch heideschaap

Kempische heideschapen

medio 19e eeuw

Kempen Lam
EXCLUSIEF GEHOED

schilderij van E.-J. Verboeckhoven

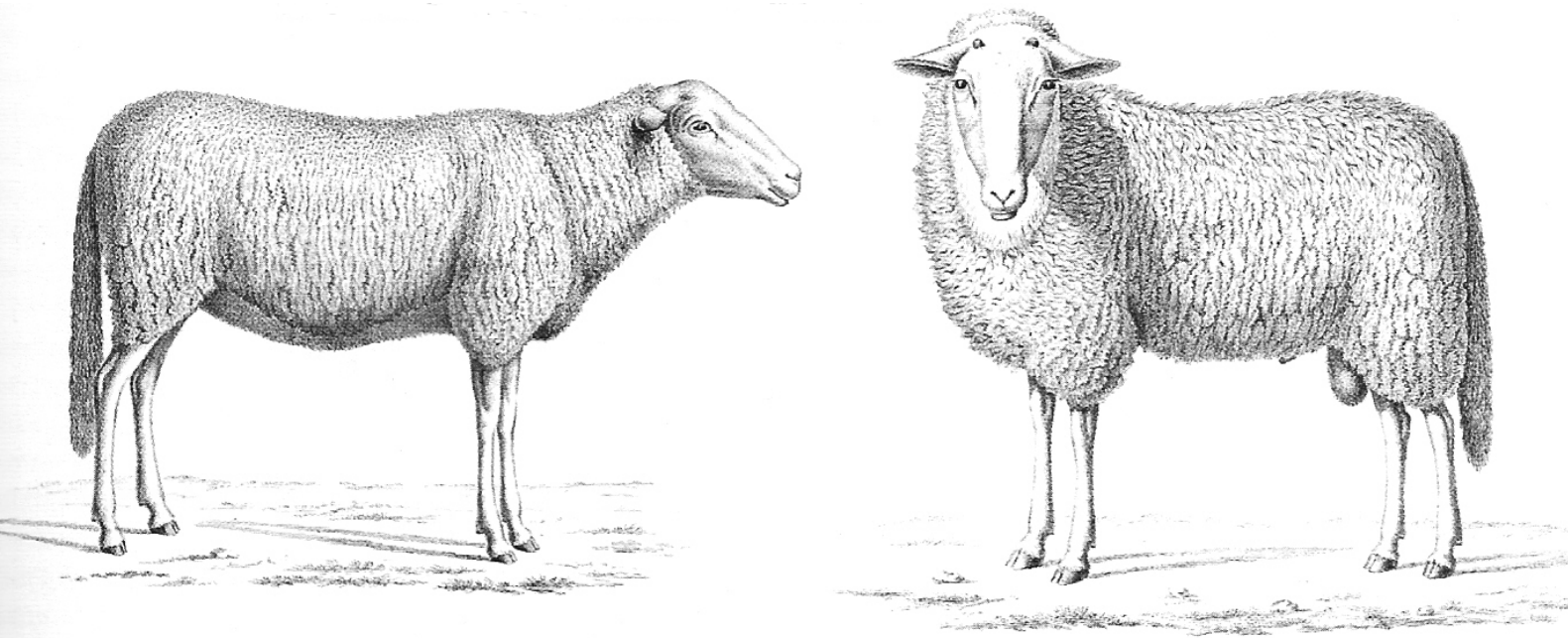
Kempisch heideschaap in de Belgische Kempen

schilderij van E.-J. Verboeckhoven

Het Kempische Heideschaap

afbeelding uit: Numan, 1835

KEMPENSCH SCHAAP (ooi en ram), 1835

2. Heidelandbouw

Heide-ecosysteem

Haal- en brengprocessen

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

FOTO: MANS SLOOTMAEKERS, BELGIË

In de centrale heideregio komt de meeste heide voor op uitgestrekte vlakke zandgronden.

DE VLAKKE CENTRALE | HEIDEREGIO

ENGELAND, ZUIDWEST SCHOTLAND, DENEMARKEN, ZWEDEN, DUITSLAND, NEDERLAND, BELGIË, FRANKRIJK.

De hoeses in de centrale heideregio liggen vaak gegroepeerd in nederzettingen, omgeven door uitgestrekte, vlakke of zwakglooiende heiden. In de dalen werden hooi- en weilanden aangelegd die, met overwegend organische stoffen uit de heide en mineralen uit het water van beken en rivieren, bemest werden.

FOTO: ALTEIRA, THE NETHERLANDS

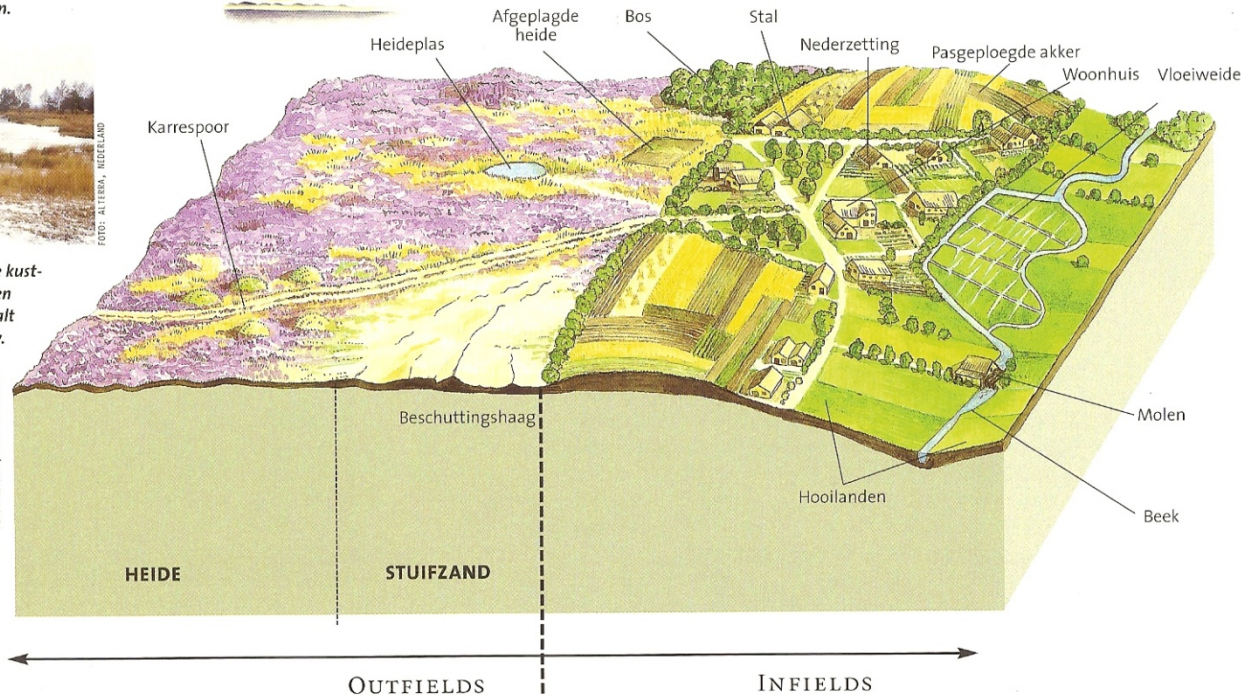

FOTO: ALTEIRA, NEDERLAND

In de Westeuropese kustgebieden domineren milde winters. Er valt zelden veel sneeuw.

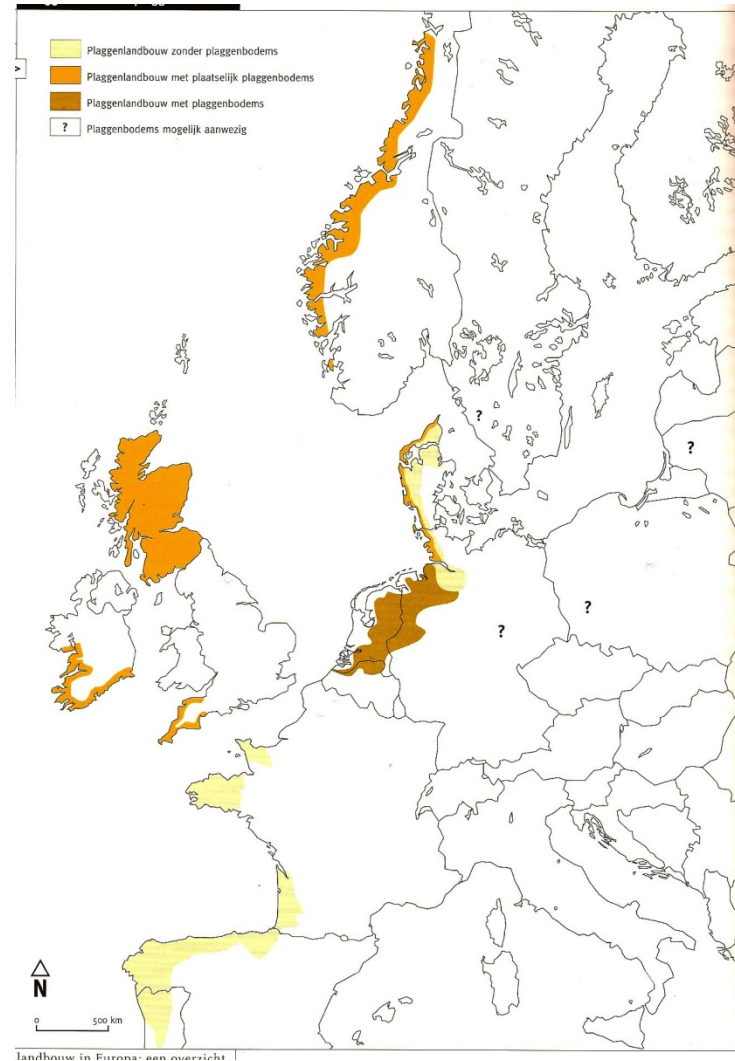
FOTO: ALTEIRA, THE NETHERLANDS

links: Heide (19e eeuw)

rechts: Plaggenbodems

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

Natuurreservaat “Rechte Heide”, 2004

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

Agrobiodiversiteit

- “Heide” en “Bolle akkers” als ecosysteem
- het Kempische heideschaap als verbindende schakel
- Co-evolutie:

geen heide zonder
heideschaap

geen heideschaap zonder
heide

Catenabenadering van het landschap en functionele samenhang:

Sintjansrogge en heideschappen

- **Zaaien:** eind augustus - begin september
- **Begrazen:** november – voorjaar (tot eind april !)
- *Kudde Kempische heideschappen*
- *Betere uitstoeling en aarzetting*
- **Oogsten:** eind juli
- **Stoppelbegrazing:** augustus, (of langer; in braakjaar)
- *Kudde Kempische heideschappen*
- *Onkruidbestrijding*
- **Plaggenbemesting**
- *Haal- en brengprocessen*
- *Mineralen afkomstig van de heide*

Oostelbeers,

1900

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

Plaggenbodembodem

Eersel

Akkerleeuwenbekje

Misopates orontium

Stoppelbegrazing

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

Kempische heideschappen, gefotografeerd in 1915

Podzolbodem onder heide

Droge heide

met o.a. ijslands mos

Vochtige heide

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

met Dopheide, Beenbreek en Witte Snavelbies

Heide branden

Heide plaggen

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

ergens in de Kempen...

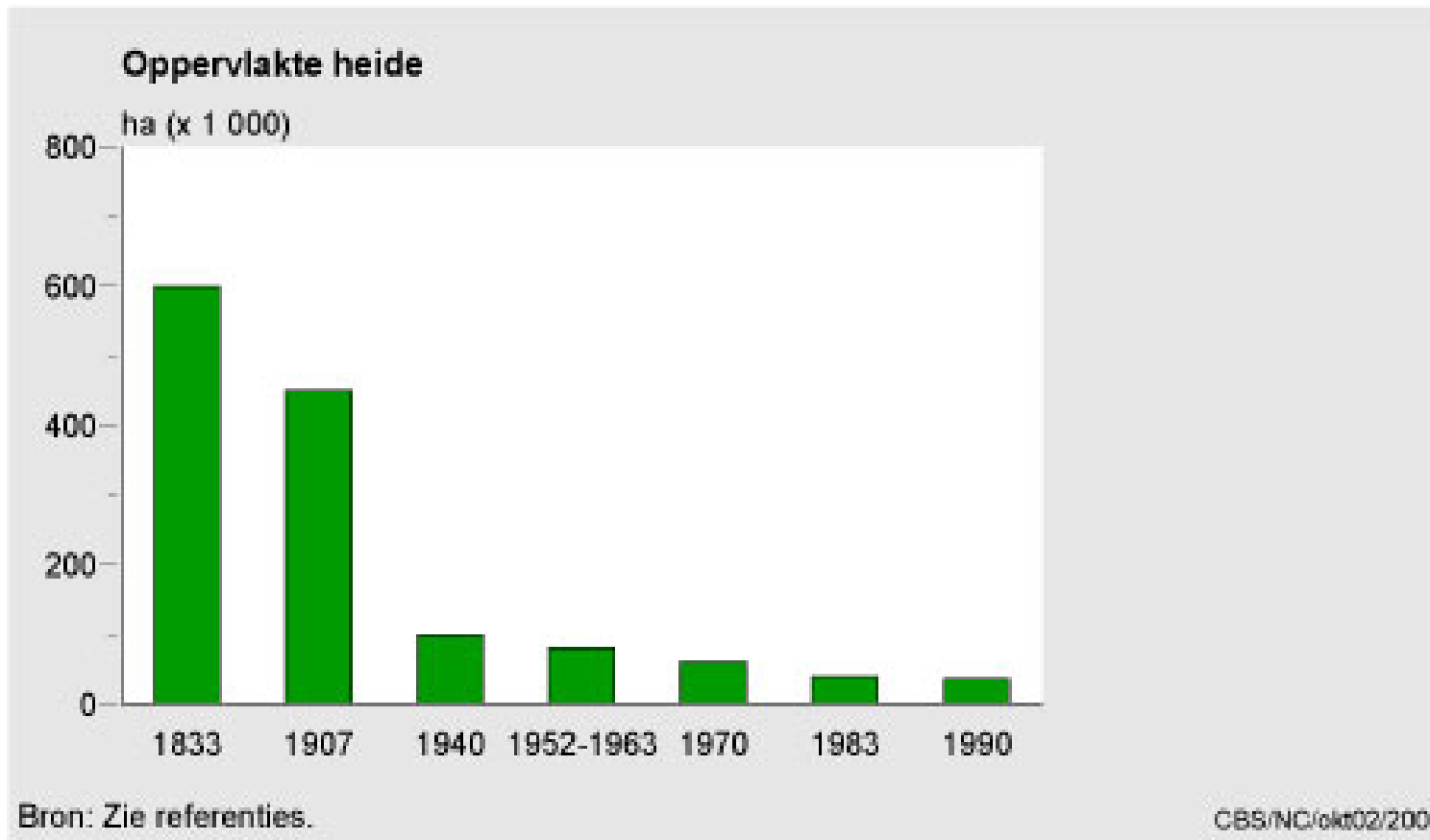
Begin 20e eeuw

collectie Tilburg University

3. De noodzaak van modern heidebeheer

Afname oppervlakte heide

Aantal schapen in Noord-Brabant

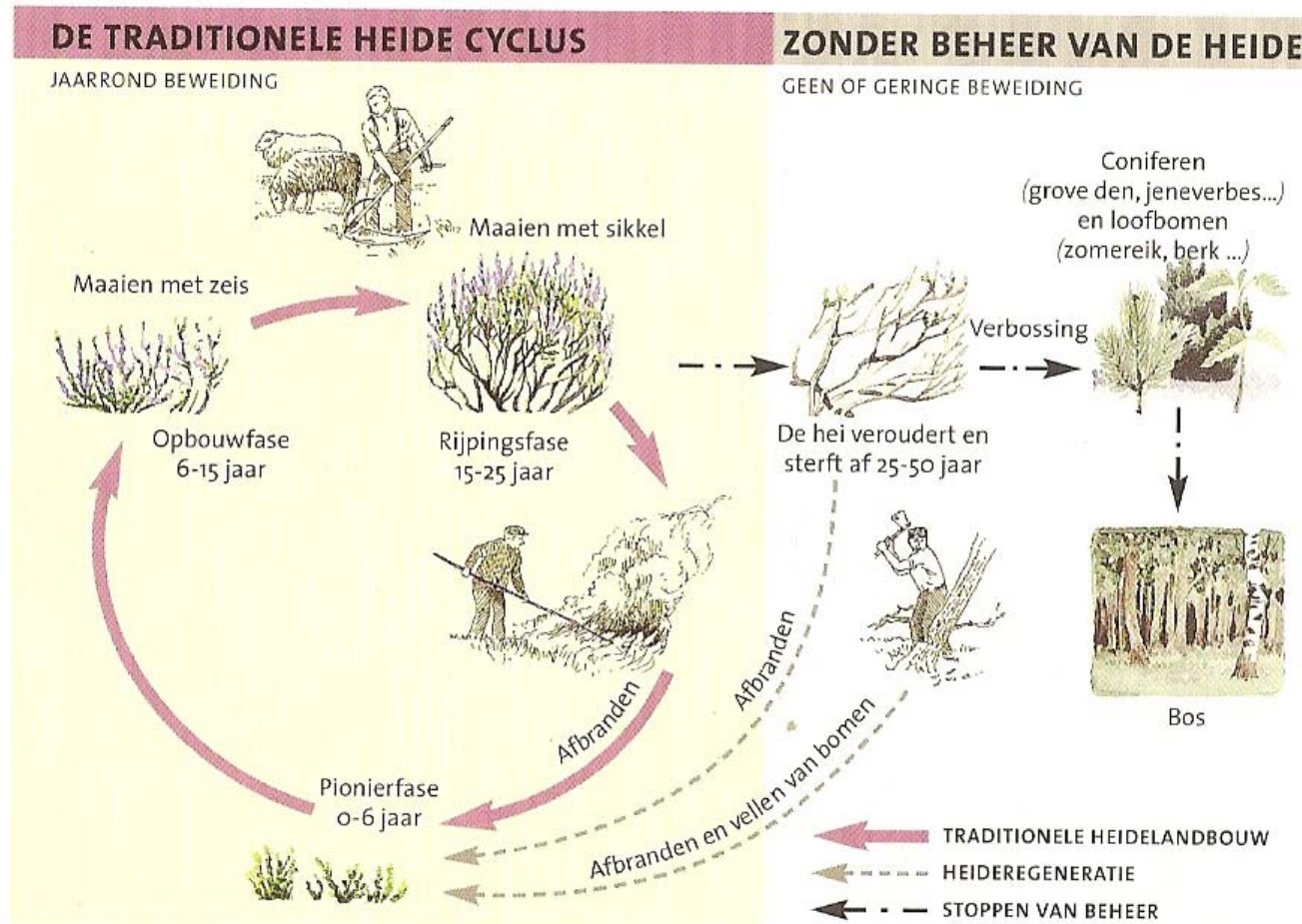
decemberschattingen “Directie van de Landbouw”

jaar	heideschapen	Re; wijziging	overige schapen	rel. wijziging	totaal	rel. wijziging
1900	35.904		7.808		43.712	
1902	27.610	-/- 23 %	7.706	-/- 1 %	35.316	-/- 19 %
1903	22.855	-/- 36 %	8.079	+ 3 %	30.943	-/- 29 %
1904	22.592	-/- 37 %	9.013	+ 15%	31.605	-/- 28 %
1910	18.943	-/- 47 %	19.553	+ 150%	38.496	-/- 12 %

Bron: Clason (red.) 1980

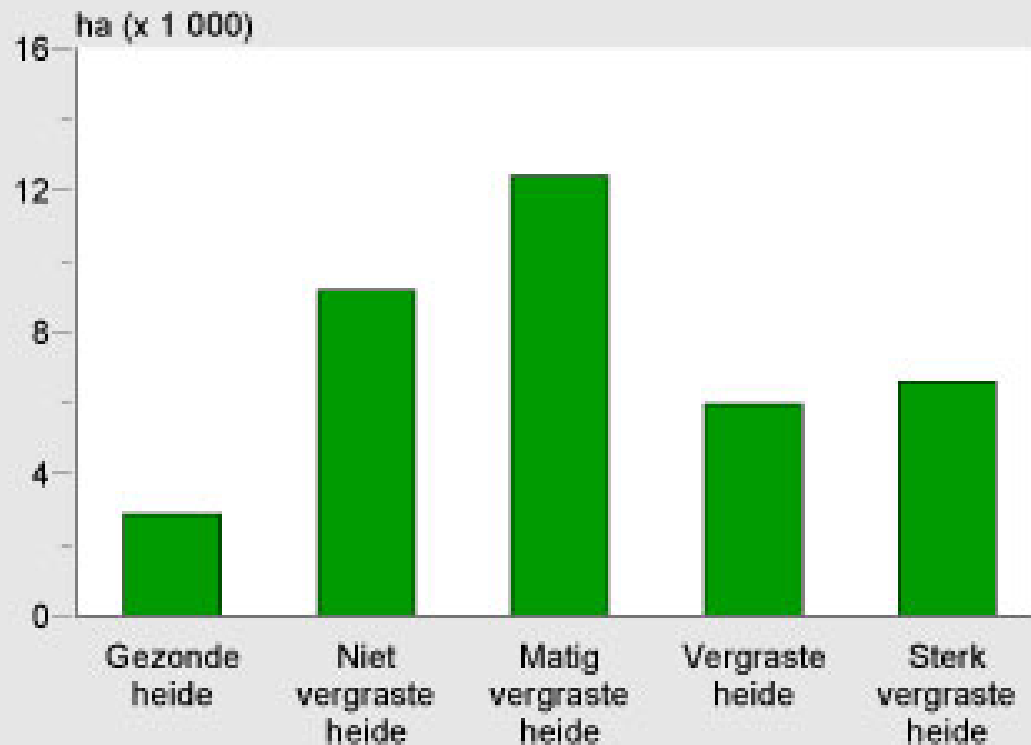

haidcyclus

Kwaliteitsverlies heide

Vergrassing van heide 1993

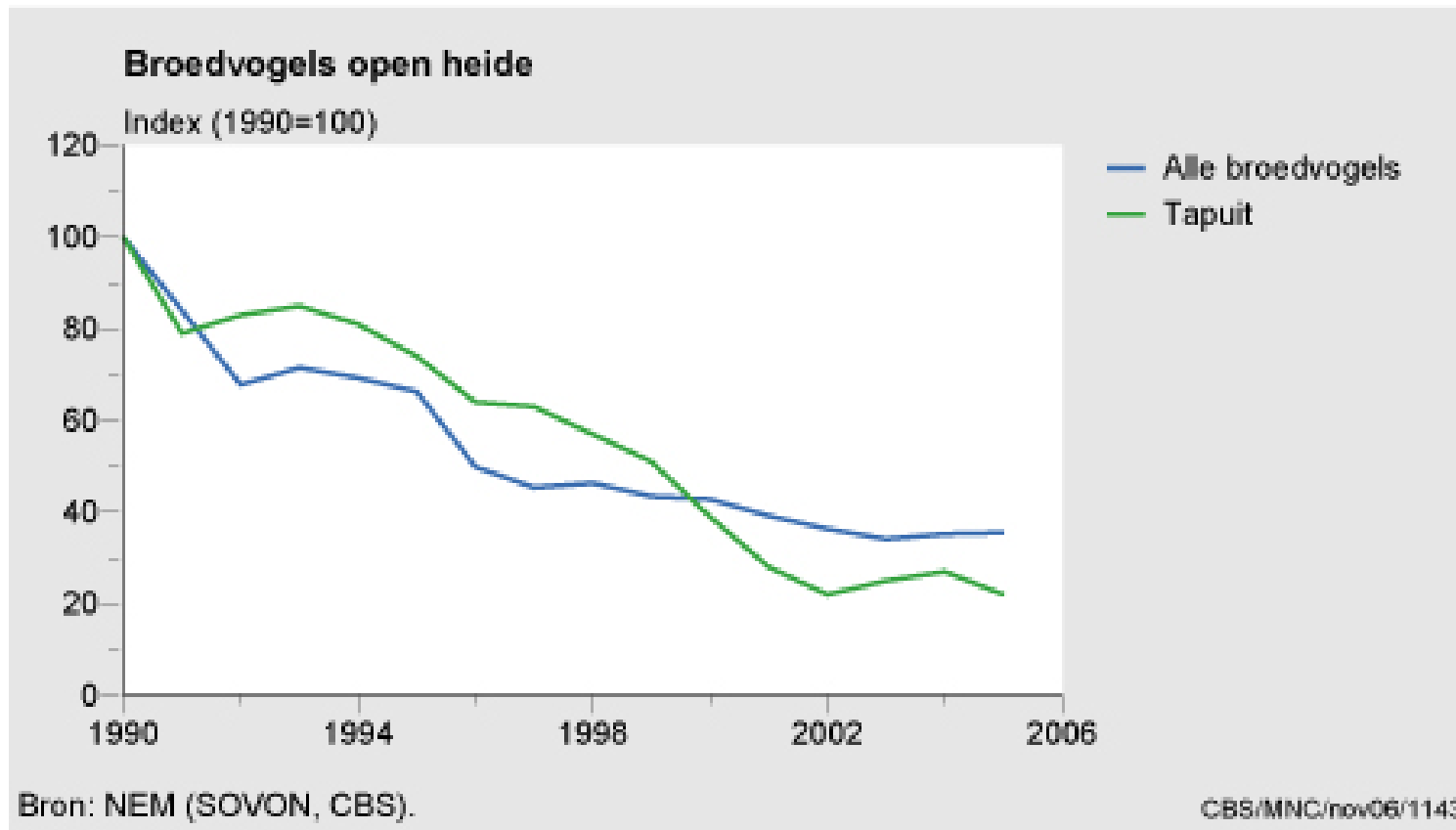

Bron: RIVM.

CBS/NC/ok02/1625

Verlies biodiversiteit

Esbeek, Herder Maas

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

Goirle, Jacobshoeve, 1915

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

Rouwenbocht, Reusel, 1945

scheper Martekes Gust (Gust Lavrijsen)

Kempisch heideschaap, 1910

bron: Fokkinga 1995

4. Begrazing als proces

behoud en herstel van *halfnatuurlijke* landschappen

Kenmerken van begrazing in het algemeen

- **Betreden**
- **Bemesten**
- **Bevreten**

Effecten van begrazing

- Concurrentieverhoudingen tussen soorten
- Transport van diasporen
- Structuurvariatie
- Nutriënten: -verdeling en –afvoer
- Vegetatieontwikkeling

Grote grazers in jaarrondsysteem

bron: Olff, 2000

- **Imitatie van een natuurlijk systeem, dat al 1.000 jaar uit onze omgeving is verdwenen**
- **Cyclische successie van open grasland / ruigte / struweel / gesloten bos alleen onder bepaalde voorwaarden**

Voorwaarden cyclische successie

- Hoogste dichtheden grote grazers en hoogste soortenrijkdom <> vegetatie met hoge productie en goede kwaliteit
- Bodem met grote natuurlijke vruchtbaarheid
 - (b.v. vulkanische bodems, kleibodems)
- Factor die successie naar bos verhindert
 - (b.v. branden, zoutgehalte)
- Niet te droog (weinig grasgroei)
- Niet te nat (slechte kwaliteit)

In de Nederlandse situatie:

- **Kwelders in noord- en west-Nederland**
 - Voedselrijk slib
 - Invloed zout zeewater, waardoor geen bosvorming
- **Flanken grote rivierdalen**
 - Voedselrijk slib (rivierklei)
 - Hoge dichtheid

Voedselarme zandgronden

*Drente, Veluwe, Salland, Twente, Achterhoek,
De Kempen*

- Direct: onvoldoende voedsel beschikbaar
- Indirect: minder doornige soorten (als scherm)
- Indirect: eeuwenlange haal- en brengprocessen leiden tot verdere “verarming” van de bodem (proces van podzolisering)
- Gevolg: lage dichtheden grote grazers
- Geen cyclische successie

Toepassing in natuurbeheer

Doelen?

- Welke problemen willen we oplossen?
 - Natuurdoelen?
 - Ecosystemen; plantengezelschappen; dieren
 - Landschappelijke doelen?
 - publiek
 - Financiële beheerproblemen?
 - Goedkoper alternatief maaien voor maaien, plaggen of gestuurde begrazing

Maak een goede afweging

- Van nature hoge dichtheden grote grazers?
- Rol kleinere herbivoren?
- Ruimtelijke schaal
 - Schaalgrootte voor natuurlijke processen?
 - Voldoende terreinvariatie?

Gebiedsomvang bepaalt

- *of processen spontaan plaatsvinden*
- *of processen moeten worden gestuurd*

5. Meerwaarde van gestuurde begrazing

Gescheperde beweiding

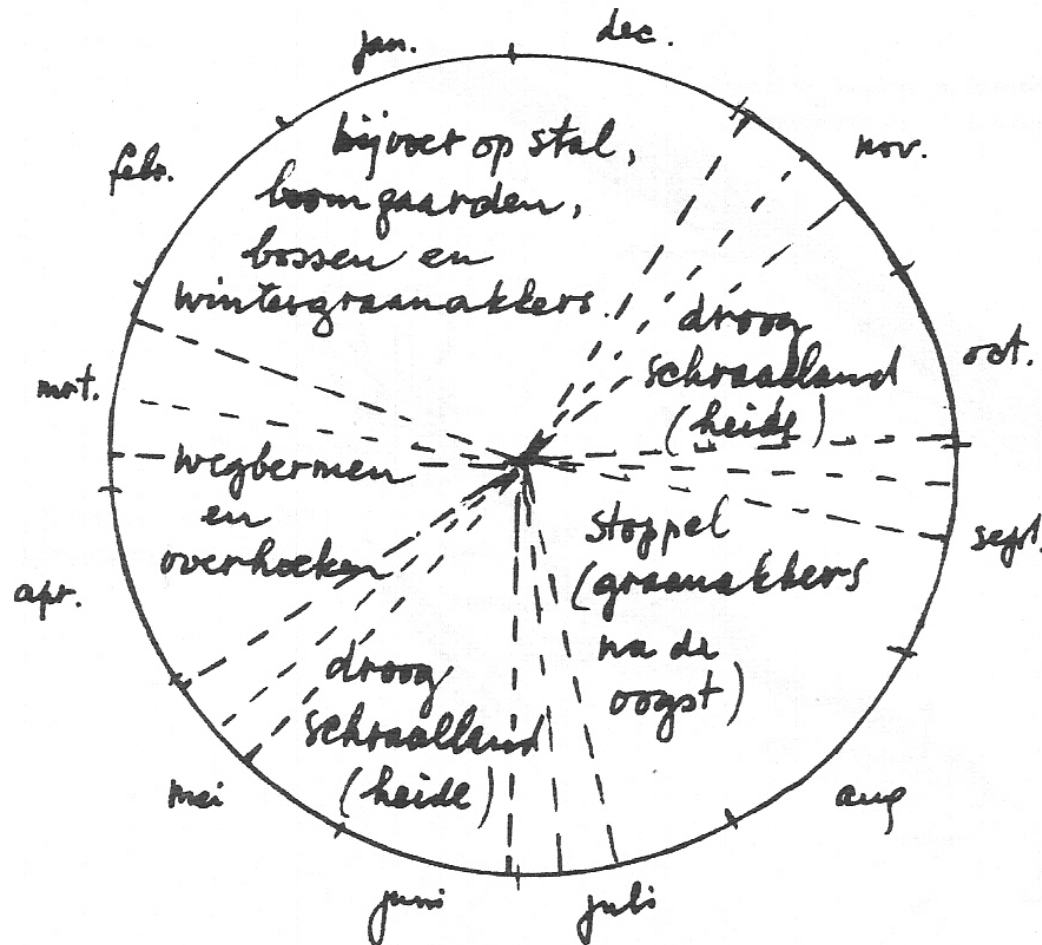
VS.

standbeweiding

- Begrazingsgradiënten op basis van dagelijkse heerdgang en begrazingsplan
- Sturing in ruimte, tijd en intensiteit

De traditionele heerdgang

Gestuurde begrazing

- Mijden van kwetsbare terreindelen
- Afvoer van voedingsstoffen
- verspreiding van diasporen
 - genetische uitwisseling;
 - “endo- en exozoöchorie”
 - verbinden en verweven

Afvoer van nutriënten

- Standbeweiding
 - Herverdeling van voedingsstoffen, waardoor gradiënten (mits voldoende schaalgrootte)
 - Afvoer door vervluchtiging (ruim 50% van opgenomen N)
- Gescheperde beweiding
 - Transport van nutriënten van graasgronden naar stal / kraal buiten het gebied
 - Concentratie van graasactiviteit in groeiseizoen leidt tot hogere afvoer

Afvoer stikstof van vergraste heide

(bron: Bruggink, 1987; Elbersen e.a., 2003)

*Bij 4 maanden begrazing van Pijpenstrootje en
jaarrondbegrazing van Bochtige smele en Struikhei*

Netto afvoer bij standbeweiding:

ong. 2 kg. stikstof per ha.

Netto afvoer bij gescheperde begrazing

bij benadering 3,7 tot 4,6 kg per ha.

Structuur- en soortenrijke heide

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

6. Afsluiting: toekomstperspectief voor het Kempische heideschaap

Het houden van schapen is geen doel op zich zelf,

...maar een middel om biodiversiteit te behouden

Klokjesgentiaan *Gentiana pneumonanthe*

Vergraste heide

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

Martensberg, 2005

Resultaat gestuurde begrazing

Grote Heide, Venlo (2000)

Kenmerken van “Gestuurde Begrazing”

- Bereiken van natuurdoelen (biodiversiteit)
- Globale lange termijn visie
- Gedetailleerde jaarlijkse planning
- Rekeneenheid: “graasdag” (= hoeveelheid biomassa die door één schaap per dag wordt gegeten)
- Professionele herders met toereikende ecologische kennis
- Monitoring van de resultaten

Een zakelijke benadering voor de herder van de 21e eeuw

- Professionele gestuurde begrazing als beheerinstrument in natuurreservaten
 - *“fair pay” voor geleverde diensten*
- Vermarkting van lamsvlees als exclusief top- en streekproduct
 - *meerwaarde door biologische, diervriendelijke productie*

Kempisch Heideschaap

Kempen Land
EXCLUSIEF GEHOED

jonge ooi, 2005

